

ОТВОРЕНОСТ ПРИВРЕДЕ КАО ДЕТЕРМИНАНТА ПРИВРЕДНОГ РАСТА: ПАНЕЛ АНАЛИЗА ЗЕМАЉА РЕГИОНА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

OPENNESS OF THE ECONOMY AS A DETERMINANT OF ECONOMIC GROWTH: THE PANEL ANALYSIS OF THE WESTERN BALKANS REGION COUNTRIES

Филип Ж. Бугарчић¹

Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, Крагујевац,
Република Србија

Петар Веселиновић²

Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, Крагујевац,
Република Србија

Сажетак: Отвореност привреде и њена интензивна укљученост у међународне трговинске и привредне токове има важну улогу у стимулисању привредног раста и развоја једне националне економије. Циљ истраживања је утврђивање степена утицаја и ефеката извоза, увоза и страних директних инвестиција (СДИ) на привредни раст. Примењена методологија истраживања је панел регресиона анализа на примеру шест земаља региона Западног Балкана у периоду од 2000. до 2018. године. У раду су тестиране три хипотезе. Х1: Извоз позитивно утиче на привредни раст; Х2: Увоз доприноси расту БДП-а; Х3: СДИ остварују позитиван утицај на економски раст. Резултати показују да све три варијабле имају позитиван, статистички значајан утицај на БДП. Највећи ефекат на привредни раст у анализираном узорку има извоз, што имплицира закључак неминовности интензивнијег учешћа ових привреда у међународним трговинским токовима.

Кључне речи: Извоз, увоз, СДИ, економски раст, панел анализа, Западни Балкан

Abstract: The openness of the economy and its intensive involvement in international trade and economic flows has an important role in stimulating economic growth and development of a national economy. The aim of the research is to determine the degree of impact and effects of exports, imports and foreign direct investment (FDI) on economic growth. The applied research methodology is a panel regression analysis on the example of six countries in the Western Balkans region in the period from 2000 to 2018. Three hypotheses were tested in this paper. H1: Exports have a positive effect on economic growth; H2: Imports contribute to GDP growth; H3: FDI has a positive impact on economic growth. The results show that all three variables have a positive, statistically significant impact on GDP. The greatest effect on economic growth in the analyzed sample has exports, which implies the conclusion of the inevitability of more intensive participation of these economies in international trade flows.

Keywords: Import, export, FDI, economic growth, panel analysis, Western Balkans

¹ f.bugarcic@kg.ac.rs

² pveselinovic@kg.ac.rs

1. УВОД

Растућа међузависност привреда, нарочито малих и увозно зависних економија, намеће потребу утврђивања ефеката кључних индикатора отворености једне привреде и њиховог доприноса расту и развоју националних економија. Као релевантне макроекономске индикаторе, у контексту међународне економије издвајамо извоз, увоз и прилив страних директних инвестиција (СДИ), који представљају битан чинилац бруто домаћег производа (БДП) и фактор његовог потенцијалног раста. У свету интензивне међународне економске интеграције и интензивирања међународних робних и новчаних токова ово питање заузима велику пажњу, нарочито када је реч о малим и транзиционим економијама, као што је случај земаља региона Западног Балкана, које у великој мери зависе од својих трговинских партнера, махом земаља ЕУ, као и од прилива преко потребног капитала ради подстицања привредне активности и економског раста (Јаћимовић, Бјелић & Марковић, 2013).

Међународна трговина омогућава активно учешће једне земље на међународним тржиштима роба и услуга, путем којих, пласирајући своје производе и услуге остварује активно учешће на међународном плану, остварује девизне приливе и ствара простор за раст читаве економије, путем ангажованости њених извозно оријентисаних производних и услужних капацитета. Оне земље које остваре веће учешће у међународној трговини брже и ефикасније постижу дугорочни економски раст (Inotai, 2013). Управо из тог разлога креатори економске политике посебно су посвећени овој теми. Поред неспорних предности извозне оријентације, транзиционе економије претежно су зависне од увозних производа, како финалних, тако и полупроизвода и сировина за производњу чија ће примена омогућити повећање финалног аутпута, а евентуална извозна оријентација створиће прилику за стварање вишка вредности по основу извоза производа већег степена обраде, што ће позитивно утицати на економске перформансе и привредни раст конкретне земље или региона (Guang-уао, 2007).

Поред спољне трговине, битан чинилац и једна од неизоставних детерминанти привредног раста јесте и прилив иностраног капитала, нарочито у виду СДИ. На овај начин привреда долази до неопходног капитала за финансирање привредне активности и реализацију индустријских капацитета, уз неизоставну корист у виду трансфера савремене технологије и знања коју са собом доноси СДИ и мултинационалне компаније као њихови

носиоци. СДИ подстичу отвореност привреде, могу довести до побољшања конкурентске предности земље и повећања ефикасности домаће привреде (Saini & Singhania, 2018). На тај начин, у већини случајева, СДИ доводе до вишеструких користи и раста БДП-а, нарочито у земљама у развоју. Ипак, смер и степен њиховог деловања зависиће од институционалног амбијента и способности привреде да генерише потенцијалне користи (Jude & Leveuge, 2017).

С тим у вези, важно питање јесте да ли и у којој мери извоз, увоз и СДИ доприносе привредном расту? Емпиријска истраживања на ову тему показују различите ефекте када је у питању степен и смер утицаја, зависно од посматраних земаља, при чему постојећа истраживања ретко покривају и пореде ефекте све три варијабле истовремено. Додатно, геп у досашњој литератури је и то што не постоје истраживања која тестирају утицај извоза, увоза и СДИ на привредни раст региона Западног Балкана, што даје додатни мотив и дефинише предмет овог истраживања. Циљ рада је проценити ниво и смер утицаја извоза, увоза и СДИ на привредни раст у региону Западног Балкана. Методологија која је коришћена у раду јесте панел анализа годишњих података за апсолутне вредности извоза, увоза, СДИ и БДП-а, за шест земаља региона Западног Балкана (Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Северна Македонија, Црна Гора и Србија) у периоду од 2000. до 2018. године. У скаладу са наведеним циљем истраживања у раду се тестирају следеће хипотезе:

X1: Извоз позитивно утиче на привредни раст региона Западног Балкана.

X2: Увоз земаља региона Западног Балкана доприноси расту БДП-а.

X3: СДИ остварују позитиван утицај на економски раст региона Западног Балкана.

Рад се састоји од следећих делова: Након увода, дат је преглед литературе из ове области. Трећи део рада објашњава методологију истраживања и представља податке који су коришћени у анализи. Четврти део рада даје преглед добијених резултата и њихово тумачење, након чега следе закључна разматрања.

2. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Постојећа литература даје одређене доказе о утицају отворености привреде на привредни раст на примеру појединих земаља и региона. Ефекат извоза, СДИ и увоза анализиран је са циљем идентификовања степена и интензитета утицаја ових варијабли на подстицај привредне активности и свеукупни

привредни раст једне привреде. Трошт и Бојнец (2016) утврдили су позитиван утицај извоза на привредни раст на примеру Словеније и Естоније, указујући на то да се са повећањем извозног потенцијала ствара простор за напредак ових економија и њихов раст. Влатка и Ведран (2017) закључују да политике усмерене на подстицање извоза доприносе економском расту. Такође, аутори истичу и значајан ефекат страних директних улагања која представљају неизоставан облик прилива капитала, нарочито када је реч о транзиционим привредама. Ово истраживање које обухвата земље Европске уније (ЕУ) недвосмислено потврђује став да СДИ позитивно делују на прилив и акумулацију капитала, повећање запослености и трансфер технологије. Ови ефекти неминовно доводе до економског раста и развоја али у различитом степену у зависности од посматране економије. С тим у вези, питање економског раста нужно је опредељено величином и структуром извоза и приливом капитала путем СДИ (Etale & Lyndon, 2016). Овакав став привлачи пажњу економиста и креатора економске политике ка утврђивању степена деловања поменутих величина на одређену привреду или конкретну групу земаља, будући да интензитет утицаја може бити различит.

Применом метода коинтеграције и VECM анализом у раду Сзкорупова (2014) доказана је дугорочна повезаност између извоза, СДИ и економског раста на примеру Словачке за период од десет посматраних година. Махмооди М. и Махмооди Е. (2016) користили су панел податке за осам европских и исто толико азијских земаља, испитујући такође утицај страних улагања и извоза на перформансе економског раста. Закључци до којих су дошли упућују на позитивну везу између анализираних варијабли. Код обе групе земаља постоји позитивна корелација између извоза, економског раста и страних улагања, при чему је доказан двосмеран утицај између СДИ и БДП-а. Ова чињеница указује на то да СДИ доприносе економском расту, али такође и повећање величине економије, мерено БДП-ом, доприноси интензивнијем приливу иностраног капитала. Када је реч о привлачењу страног капитала, изузетно важну улогу имају сектори у које одлазе СДИ, стварајући различите ефекте у различитим делатностима и гранама индустрије (Mitra, 2011).

Међутим, ефекти СДИ на подстицај раста економије не могу се очекивати у кратком року. Утицај СДИ на подстицај раста БДП-а приметан је и неспоран код многих посматраних земаља (Talwar & Srivastava, 2018), при чему се реални ефекти на раст привреде услед прилива страног капитала углавном могу очекивати тек у дугом

року. Сличне закључке доноси и истраживање Нгуен (2017), доказујући да се ефекти извоза и СДИ не могу осетити у кратком року. Ово истраживање, спроведено анализом временских серија на основу годишњих података на примеру Вијетнама, за период од 1986. до 2015. показује да за разлику од СДИ, извоз испољава негативне ефекте по раст БДП-а у овом анализираном случају. Са друге стране, Сенг (2016) у свом раду пружа валидне доказе о позитивном утицају извоза на привредни раст, посматрајући панел податке за 21 азијску економију. Резултати указују на то да повећање СДИ и извоза за 1% доприносе расту БДП-а од 0,334% и 1,438%, респективно. Неке од студија (Nestorović, 2015), указале су пак на позитиван утицај СДИ на привредни раст али без статистички значајне корелације, конкретно на примеру 16 транзиционих економија међу којима и пет земаља Западног Балкана, у једанаестогодишњем периоду посматрања. Такође, Бајо-Рубио и Діаз-Ролдán (2012) анализирали су однос између међународне трговине и економског раста применом Granger causality теста на примеру земаља Централне и Источне Европе које су се придружиле ЕУ 2004. године. Резултати су показали статистички значај позитиван однос само на примеру Републике Чешке, док код осталих земаља није пронађена значајна узрочно-последична повезаност између извоза и раста БДП-а. Ипак, највећи број постојећих истраживања на различите начине доказује значајан позитиван однос између извоза и БДП-а (Crespo-Cuaresma, & Wörz, 2003; Shawa & Shen, 2013; Sabir, Hamza, Arshad, Sajid, & Tahir, 2015) што је у складу и са теоријама међународне трговине о потенцијалним предностима отворености једне привреде.

Поједина истраживања укључила су и увоз као потенцијалну детерминанту у контексту привредног раста (Ramadhan, 2014; Yüksel & Zengin, 2016; Mujaheed, Begam, Shamshir, Zeb & Phil, 2019; Devkota, 2019). Користећи различите методологије, укључујући ОЛС, фиксне и рандом ефекте панел анализе, Рамдхан (2014) је дошао до закључка да увоз има негативан, статистички значајан утицај на регионални економски раст, посматрајући регионе Индонезије. Истовремено, извоз који је коришћен као контролна варијаблиа у истраживању, показао је позитиван утицај на економски раст анализираних региона. Yüksel и Зенгин (2016), анализирајући шест земаља у развоју (Аргентина, Бразил, Кина, Малезија, Мексико и Турска) за период од 1961. до 2014. године, дошли су до закључка да извоз доводи до повећања стопе раста економије у Аргентини, док у случају Кине и Турске постоји узајамни однос између извоза и увоза, док се као главни закључак истиче то да се ефекти извоза и увоза на

економски раст битно разликују у зависности од посматране земље и да је њихове ефекте потребно посебно посматрати за сваки појединачни случај привреде.

Истраживање које је спровео Мујахид (Mujahid et al, 2019) доказује да постоји значајнија улога увоза у подстицају раста БДП-а него извоза, првенствено због великог удела сировина, полупроизвода и капиталних добара у структури увоза, које су неопходан чинилац производње и функционисања домаћих привреда. Аутори истичу да, иако ће већи увоз допринети већем дефициту платног биланса земље, увоз неопходних капиталних и индустријских производа треба подстаћи, док је пожељно обесхрабрити увоз робе широке потрошње и готових производа, уз пожељну диверсификацију међународне трговине. Такође, како истиче Девкота (2019), са растом привреде доћи ће до већих унутрашњих потреба и потрошње, што ће резултирати и већим увозом.

Имајући у виду различит интензитет и смер деловања извоза, увоза и СДИ на привредни раст у различитим привредама, потребно је фокусирати се на одређену групу земаља у довољно дугом временском периоду, како би се утврдио правилан образац понашања конкретне привреде услед интензивирања токова ових варијабли. Транзиционе економије, земље у развоју али и мале и отворене привреде у многострано зависе од окружења и међународне интегрисаности у робне и новчане токове. Анализом кретања инвестиција и међународних трговинских токова у региону Западног Балкана, Јаћимовић и други (2013) установили су позитиван однос између обима међународне трговине, прилива страних инвестиција и животног стандарда, мереног БДП-ом по глави становника. Ови закључци изнети су на бази анализе кретања поменутих варијабли у периоду након светске економске кризе 2008. године, када се путем европских тржишта, као најважнијег међународног партнера ове групе земаља, криза пренела и осетила кроз смањење инвестиција и пад обима спољнотрговинске размене у периоду након кризе. Значајан пад извоза, увоза, самим тим и смањење потенцијала за привредни раст, додатно наглашавају улогу СДИ као неминовног покретача привредне активности (Бјелић, Јаћимовић & Ташић, 2013). Проналажење потенцијално најбржег начина за опоравак привреде у периоду након кризе, али исто тако и утврђивање уобичајеног обрасца и смера деловања појединачних варијабли у дужем временском периоду, са конкретним ефектима извоза, увоза и СДИ на раст привредне активности може бити испитан путем панел

анализе шест земаља региону Западног Балкана у периоду од 2000. до 2018. године.

3. МЕТОДОЛОГИЈА

У складу са предметом истраживања, ефекат укључености земаља у међународне трговинске и инвестиционе токове на привредни раст биће испитан путем утицаја извоза, увоза и нето прилива СДИ, као независних варијабли, на привредни раст, за чију вредност се узима ниво БДП-а као зависна варијабла. Такође, друга регресиона панел анализа као зависну варијаблу имаће извоз, са циљем идентификовања смера и степена утицаја осталих варијабли на подстицање извоза. Анализа је спроведена на примеру шест земаља региона Западног Балкана (Алабанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Хрватска, Северна Македонија и Србија). Подаци коришћени у анализи преузети су из базе података Светске банке за период од 2000. до 2018. године.

Основни циљ истраживања јесте утврдити степен статистичке значајности и интензитет и смер деловања независних варијабли на зависну, тачније колики ефекат на раст привреде остварују извоз, увоз и СДИ појединачно. У другој регресионој једначини биће испитан смер и интензитет БДП-а, увоза и СДИ на извоз. Будући да је реч о годишњим подацима у временском интервалу од 19 посматраних година, које се поклапају са периодом почетка транзиције земаља Западног Балкана до данас, анализа ће показати колике ефекте ове земље остварују од интензивирања међународне трговине и привлачења страних инвестиција. Након сагледавања дескриптивне статистике изабраних варијабли, анализа ће се спровести коришћењем одговарајуће панел анализе која укључује укупно 114 опсервација за шест земаља у датом временском интервалу.

4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Добијени резултати истраживања биће приказани преко дескриптивне статистике и одговарајућих модела регресионе панел анализе. Преглед дескриптивне статистике дат је у Табели 1. Посматрајући укупно 114 опсервација приметно је да посматране земље региона Западног Балкана у просеку више увозе него што извозе. Овакав случај говори у прилог томе да је реч о малим, увозно зависним економијама. Најмањи обим увоза као и извоза, пропорционално величини економије, има Црна Гора док, укупно

посматрано, Хрватска остварује највећи увоз производа и услуга. Када је реч о извозу, највећи обим извоза у посматраном периоду остварила је такође Хрватска, иза које следи Србија. Просечан годишњи прилив СДИ у последњих 19 година, посматрано по земљама региона Западног Балкана износи нешто више милијарду америчких долара годишње. Најмањи прилив страног капитала остварила је Црна Гора док је највише успеха у привлачењу страних инвеститора присутан на примеру Хрватске и Србије. Када је реч о БДП-у, просек земаља региона износи 20 милијарди америчких долара.

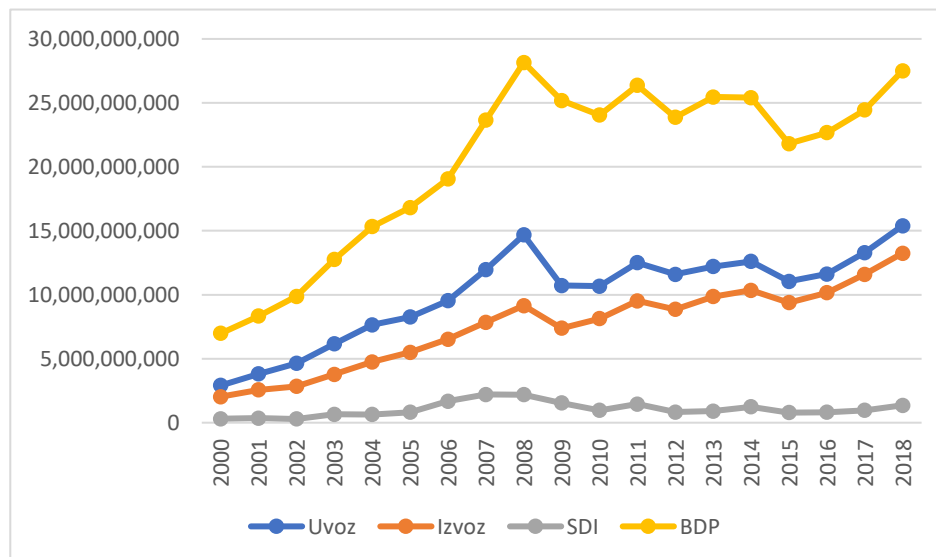
Табела 1.: Дескриптивна статистика

	Увоз	Извоз	СДИ	БДП
Обсервације	114	114	114	114
Аритметичка средина	10,066,438,947	7,551,944,468	1,055,117,397	20,403,527,371
Стандардна девијација	8,522,662,287	7,864,449,749	1,154,630,154	18,851,387,030
Минимум	503,076,568	362,369,077	45,000,000	984,297,589
Максимум	32,780,214,879	30,800,860,010	5,249,620,116	70,288,911,413

Извор: Прорачун аутора

Кретање посматраних варијабли током времена у посматраном региону може се видети на Графикону 1. Временски интервал анализе обухвата период од почетка транзиције земаља Западног Балкана 2000. године до 2018. Оно шта примећујемо јесте велики значај увоза који бележи веће вредности од извоза и има сличан тренд кретања као и БДП. Вредност СДИ, посматрано као просек ових шест земаља не бележи битније промене током година. Имајући у виду да се БДП посматраних земаља благо повећава, релативно константан годишњи ниво инвестиција из иностранства бележи све мање процентуално учешће у БДП-у земаља Западног Балкана. Такође, приметан је негативан шок свих посматраних варијабли након светске економске кризе 2008. године што додатно упућује на закључак о зависности ових шест привреда од кретања на европским и светским тржиштима.

Графикон 1.: Кретање просечних вредности посматраних варијабли у региону Западног Балкана (од 2000. до 2018. године)

Извор: Прорачун аутора

Како би се дошло до прецизних података о утицају посматраних варијабли употребљена је одговарајућа вишеструка панел регресиона анализа. Први регресиони модел као зависну варијаблу посматра БДП. Панел анализа са фиксним ефектима (Fixed effects) примењена је након резултата Хаусмановог теста који је овај метод одредио као најприхватљивији. Резултати одговарајуће анализе приказани су у Табели 2. Као што се може приметити, све независне варијабле показују висок ниво статистичке значајности као и позитиван ефекат независних варијабли на зависну (БДП). Резултати упућују на то да раст извоза од 1% доприноси расту БДП-а од 0.469%, раст увоза од 1% доприноси расту БДП-а од 0.238%, док раст прилива СДИ од 1% доводи до пораста БДП-а за 0.041%. Овакви резултати потврђују полазне претпоставке о позитивним ефектима анализираних варијабли на БДП, чиме се може констатовати да све три независне варијабле позитивно доприносе привредном расту. Овиме се потврђују истраживачке хипотезе Х1, Х2 и Х3.

Други регресиони модел посматра извоз као зависну варијаблу. Будући да се код првог модела извоз показао као фактор са највећим коефицијентом утицаја на раст БДП-а пожељно је открити утицај величине привреде, увоза и СДИ на извоз. Хаусманов тест у овом случају показао је релевантну примену панел модела са стихастичким ефектима (Random effects) чији резултати такође

показују висок ниво статистичке значајности. Када је реч о интензитету деловања независних варијабли, БДП и увоз показују позитиван коефицијент, док СДИ негативно делују на подстицај извоза. Ово се може тумачити чињеницом да транзиционе економије, какав је случај са земљама Западног Балкана представљају ново тржиште за стране компаније које свој мотив за улагање проналазе управо у задовољењу потреба домаћег тржишта, а познат је и ефекат преливања капитала у земље порекла, не остављајући притом много простора за финансирање раста извозног сектора. Са друге стране, примећујемо да величина економије, мерена величином БДП-а погодује извозу. Раст БДП-а земаља региона Западног Балкана од 1% доприноси порасту извоза од 0.594%. Такође, позитиван ефекат на извоз има и раст увоза. Повећање увоза од 1% доприноси расту извоза од 0.67% на примеру шест посматраних земаља. Ово још једном потврђује неопходност учешћа у међународним робним токовима који доприносе како расту економије, тако и подстицају извозног сектора.

Табела 2.: Резултати панел регресионе анализе

Варијабле	Модел 1: Зависна варијабла БДП	Модел 2: Зависна варијабла Извоз
БДП	/	0.594***
Извоз	0.469***	/
Увоз	0.238***	0.670***
СДИ	0.041***	-0.052***
R ²	0.989	0.959

Агенда: ***p < 0.01; **p < 0.05. *p < 0.1

Извор: Прорачун аутора

Имајући у виду приказане резултате неминован је значај учешћа земаља на међународним тржиштима. Подстицај извоза, увоза и прилива СДИ значајно доприноси расту посматраних економија, док раст економије повратно погодује интензивирању извоза као његове најзначајније компоненте у овом анализираном случају. Поред тога, увоз се показао као значајан позитиван фактор код оба модела где треба имати у виду његову структуру, са циљем повећања степена обраде увозних производа и стварања додате вредности које могу погодовати побољшању извозне позиције земље и региона. Самим тим, повратно се остарује позитиван ефекат на платни и трговински биланс земаља. СДИ, показале су се као позитиван чинилац у подстицају привредног раста али своје недостатке испољавају кроз благи негативан коефицијент када је реч о утицају на извоз као зависну варијаблу. Из тог разлога потребно је привући стране инвеститоре али на начин који би подстакло извозни

потенцијал земље и унапредио њену конкурентност на међународном плану, што земље региона Западног Балкана у претходном периоду нису успеле на најбољи начин.

5. ЗАКЉУЧАК

Глобализација и либерализација светске привреде поставили су обрасце функционисања међународних робних и новчаних тржишта и недвосмислено условили потребу учешћа привреда у међународним економским токовима као нужност раста и развоја домаћих економија. Полазне претпоставке представљене у прегледу постојеће литературе кроз међусобне ефекте страних улагања, увоза, извоза и привредног раста ослањају се на предности ових варијабли и њиховом позитивном утицају на привредни раст. Међутим, постојећа истраживања показују различите резултате и ефекте деловања ових варијабли на раст појединачних економија и региона. Различити ефекти деловања последица су анализираног периода посматрања као и специфичности одређених региона где у појединачним случајевима може доћи до различитих резултата. Ипак, највећи број истраживања потврђује позитиван ефекат ових варијабли, нарочито када је реч о њиховом утицају на економски раст. Импликације упућују на важност креирања економске политике усмерене на подстицање извоза и отворености привреде која на тај начин остварује допринос економском расту.

Земље региона Западног Балкана посебно су интересантне у анализи утицаја поменутих варијабли на економски раст, будући да се ради о релативно малим појединачним привредама, увозно зависним економијама, при чему је њихов главни циљ чланство у Европској унији (ЕУ). Ради повећања степена економске интеграције земаља Западног Балкана и интензивирања односа са земљама унутар ЕУ потребно је њихово веће ангажовање на међународном плану. Подаци за период од 2000. до 2018. године показују позитиван помак ових земаља када је реч о привредном расту, величини извоза и увоза, док ниво СДИ показује константан тренд годишњих прилива страних инвестиција, без значајнијих осцилација када се посматра просечан нето прилив за шест земаља у овом периоду. Пад привредне активности у периоду након кризе 2008. године указује на значајан степен зависности обих економија у односу на кретања на међународним робним и финансијским тржиштима, нарочито на простору ЕУ. Након периода кризе приметан је благи опоравак и раст међународне трговине.

Спроведено емпиријско истраживање у раду, на примеру шест земаља региона Западног Балкана недвосмислено показује позитиван утицај извоза, увоза и СДИ на привредни раст. Панел анализа показује статистички значајне позитивне коефицијенте утицаја извоза, увоза и СДИ на привредни раст. Подстицај извоза и стимулисање извозног потенцијала земаља региона Западног Балкана даје највећи допринос привредном расту. С тим у вези, други регресиони модел панел анализе сагледава утицај БДП-а, увоза и СДИ на раст извоза, при чему закључујемо да раст величине економије, мерен БДП-ом, као и раст увоза, погодују стимулисању извоза, док раст СДИ показује благи негативан утицај. Из овога можемо закључити да прилив инвестиција позитивно утиче на привредни раст али њихов ефекат по подстицај извоза ових земаља мора бити усмерен на извозне гране иднустрије.

Општи закључак рада јесте у чињеници да земље региона Западног Балкана морају наставити са активним учешћем у међународним економским односима са иностранством. Посебну пажњу треба обратити на подстицање извоза, кроз унапређење конкурентности и унапређење извозног потенцијала. Што се страних улагања тиче, она позитивно утичу на економски раст али се њихов прилив мора детаљније и пажљивије апсорбовати. Ограничења рада садржана су у самој природи посматраног региона. Већина земаља региона Западног Балкана релативно скоро су присутне као независне државе, па је из тог разлога тешко установити образац утицаја анализираних варијабли на појединачне земље. Анализом временских серија у наредном периоду биће могуће анализирати појединачне привреде али рад јасно износи закључке целог региона. Будућа истраживања могла би бити усмерена на поређење региона Западног Балкана са другим сличним регионима у циљу идентификовања разлика у степену утицаја анализираних варијабли.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bajo-Rubio, O., & Díaz-Roldán, C. (2012). Do exports cause growth? Some evidence for the new EU member. *Post-Communist Economies*, 24, 125–131.
2. Bilas, V., & Šapuković, V. (2017). Povezanost priljeva inozemnih izravnih ulaganja, izvoza i ekonomskog rasta u zemljama Europske unije. *Economy and Market Communication Review – Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije*, 7(2), 252-271.

3. Bjelić, P., Jaćimović, D., & Tašić, I. (2013). Effects of the world economic crisis on exports in the CEEC: focus on the Western Balkans. *Economic annals*, 58(196), 71-98.
4. Crespo-Cuaresma, J., & Wörz, J. (2003). On export composition and growth. Vienna, Austria: Department of Economics, University of Vienna. <https://doi.org/10.1007/s10290-005-0014-z>
5. Devkota, M. L. (2019). Impact of Export and Import on Economic Growth: Time Series Evidence from India. *Dynamic Econometric Models*, 19, 29-40.
6. Etale, E. L., Etale, L. M., & Lyndon, M. (2016). The relationship between exports, foreign direct investment and economic growth in Malaysia. *International Journal of Business Management and Economic Research (IJBMER)*, 7(2), 572-578.
7. Guang-yao, X. U. (2007). Import Trade Structure and Economic Growth Correlation Analysis of China. *Journal of International Trade*, 2. Preuzeto sa: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotal-GJMW200702001.htm
8. Inotai, A. (2013). Sustainable growth based on an export-oriented economic strategy: Economic Policy Analysis. Friedrich Ebert Stiftung.
9. Jaćimović, D., Bjelić, P., & Marković, I. (2013). Uticaj svetske ekonomske krize na međunarodne investicione i trgovinske tokove u regionu Zapadnog Balkana. *Ekonomске teme*, 51(1), 1-20.
10. Jude, C., & Levieuge, G. (2017). Growth effect of foreign direct investment in developing economies: The role of institutional quality. *The World Economy*, 40(4), 715-742.
11. Mahmoodi, M., Mahmoodi, E. (2016). Foreign direct investment, exports and economic growth: evidence from two panels of developing countries. *Journal Economic Research*, 29(1), 938-949.
12. Mitra, P. (2011). Capital flows to EU new member states: does sector destination matter? IMF working paper, no. 11/67. Washington DC: International Monetary Fund.
13. Mujahid, N., Begam, A., Shamshir, M., Zeb, A., & Phil, M. (2019). Import-Led Growth Hypothesis: A Case Study of Pakistan. *Journal of Economics and Sustainable Development*. 10(8), 20-28.
14. Nguyen, N. T. K. (2017). The long run and short run impacts of foreign direct investment and export on economic growth of Vietnam. *Asian Economic and Financial Review*, 7(5), 519-527.

15. Ramdhan, D. (2014). The Impact of Import on Regional Economic Growth in Indonesia: A Provincial Panel Study From 1995–2008. *Widyariset*, 17(1), 25-34.
16. Sabir, S., Hamza, M., Arshad, M. U., Sajid, M., & Tahir, S., (2015). Causality relationship among Foreign Direct Investment, Gross Domestic Product and Exports for Pakistan. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 5(8), 70-75.
17. Saini, N. and Singhania, M. (2018). Determinants of FDI in developed and developing countries: a quantitative analysis using GMM. *Journal of Economic Studies*, 45(2), 348-382.
18. Seng, S., 2016. Foreign direct investment, exports, and long-run economic growth in Asia: Panel cointegration and causality analysis. *International Journal of Economics and Finance*, 8(1), 26-37. doi: 10.5539/ijef.v8n1p26
19. Shawa, M. J., & Shen, Y. (2013). Causality relationship between foreign direct investment, GDP growth and export for Tanzania. *International Journal of Economics and Finance*, 5(9), 13-19.
20. Szkorupova, Z. (2014). A causal relationship between foreign direct investment, economic growth and export for Slovakia. *Procedia economics and finance*, 15, 123–128.
21. Talwar, S. and Srivastava, S. (2018) Integration of GDP and FDI in Economies at Different Stages of Growth. *Theoretical Economics Letters*, 8, 2199-2219.
22. Trošt, M., & Bojnec, Š., (2016) Export-led growth: the case of the Slovenian and Estonian economies, *Post-Communist Economies*, 28(3), 373-383, DOI: 10.1080/14631377.2016.1184425
23. Yüksel, S., & Zengin, S. (2016). Causality relationship between import, export and growth rate in developing countries. *International Journal of Commerce and Finance*, 2(1), 147-156.

Рад је примљен: 28.09.2020.

Рад је прихваћен за штампу: 12.10.2020.